

“XV. YÜZYILDA KIRAAT İLMİNDE İBN CEZERİ ETKİSİ”

-Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında-¹

BAŞLIKLIL TEBLİĞİN MÜZAKERESİ²

SELAMLAMA: Sayın Başkanım, Değerli Hocalarım ve Kıymetli Dinleyenler hepinizi saygı ve muhabbetle selamlıyorum. Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi olarak ecdat yadigârı güzel şehrimiz Bursa’ya teşriflerinizden ötürü hepinize hoş geldiniz diyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı uhdesinde tertiplenen bu Sempozyum sebebiyle Dr. Hafız Osman Şahin Beyefendi’nin şahsında organizasyonda emeği geçenlere teşekkürlerimi arz ediyorum. Dr. Öğretim Üyesi Kadir Taşpınar Beyefendiye de bu güzel çalışmasından ötürü teşekkür ediyorum.

GİRİŞ: Merhum İbn Cezerî ile ilgili ülkemizde çok yoğun bir teveccüh olmasına rağmen İSAM’ın makaleler veri tabanına baktığımızda, bunun maalesef bilimsel ve akademik yazı olarak tezahürünü hak ettiği ölçüde görememekteyiz. Bu bağlamda bu Sempozyumun değeri daha iyi anlaşılmiş olmaktadır.

Kadir Taşpınar Hocamızın çalışması Giriş, İbn Cezerî’nin Hayatı ve İlmi Kişiliği ile İbn Cezerî’nin Etkisi ana başlıklarından oluşmaktadır. Tebliğ kısa bir giriş ve İbn Cezerî’nin biyografisi verildikten sonra, XV. Yüzyılda Kıraat Eserleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve İbn Cezerî’den İstifade Edilen Çalışmalar olarak iki alt başlıklara ayrılmıştır. Birinci kısımda onun 5 eserine yapılan ihtisâr ve hâşiye çalışmalarına temas edilmiş; ikinci kısımda ise, önce Kıraat ve Ulûmu’l-Kur’ân Eserleri olarak başlıklandırılan *Risâle-i Mün-ciye* ve *el-İtkân* isimli eserlerdeki İbn Cezerî’den alıntılar çok muhtasar bir şekilde verilmiştir. Daha sonra Tefsir Eserleri başlığı altında Molla Fenâri’nin ‘*Aynü’l-A’yân*’ı ile İbn Cezerî’nin öğrencisi el-Bikâi’nin *Nazmü’l-Dürer*’ine yine özet bir şekilde temas edilmiştir.

Bir tebliğin ancak sınırlı bir çerçevesi olabileceği dikkate alınarak çalışma okunduğunda, ilmi ve akademik bakımdan yeterli, gayet sade ve anlaşılabilir bir üslupla hazırlanmış, kıymetli ve başarılı bir tebliğ olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber çalışmanın okuyucular açısından daha verimli olabilmesi için katkı mahiyetinde *üslup ve muhteva* açısından eleştirilerimiz olacaktır.

¹ Dr. Öğretim Üyesi Selahattin ÖZ, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

² Bu müzakere metni, Sempozyum öncesi tarafımıza gönderilen tebliğin ilk hali dikkate alınarak hazırlanmıştır. Sempozyum sonrasında tebliğ sahibi Dr. Öğretim Üyesi Kadir Taşpınar Bey, çalışmayı gözden geçirip yeniden tanzim ederek tarafımıza gönderdiği için kendilerine müteşekkirimiz.

KATKI VE ELEŞTİRİLER: Öncelikle tebliğ sahibinin XV. yüzyılı tercih etmesine kısaca temas etmesi uygun olurdu. Dikkatli bir okuyucu gayri ihtiyari olarak bu dönemi İbn Cezerî'den en çok etkilenen dönem olarak değerlendirebilecektir. Bu doğru mudur ya da İbn Cezerî üzerine en çok çalışma bu dönemde mi yapılmıştır? Veya tebliğ sahibinin bu döneme olan vukûfiyeti sebebiyle mi XV. yüzyıl seçilmiştir? Bu soruları izale etmek adına bir cümle ile de olsa bu konuya temas edilmesinde fayda görüyoruz.

Üslup: Tebliğin başlığı dahil, İbn Cezerî'nin isminin yazımına dair bir standarda gidilmesi uygun olurdu. İbn Cezerî, İbn-i Cezerî ya da İbnü'l-Cezerî kullanımları yerinde ve uygun olmakla beraber özellikle tebliğin başlığında sadece Cezerî şeklinde yazılmasının doğru olup olmadığı hususu yeniden değerlendirilebilir.

Çalışmada müphem bırakılan bazı ifadeler yer almaktadır: Mesela tebliğin 2. sayfasında “Cezerî, Mescid-i Nebevî'nin imamından kıraat okumuş...” ifadesinde söz konusu imam kimdir? 3. sayfada “Mısır Sultanı ile aralarında cereyan eden mali bir meseleden dolayı...” cümlesinde Mısır Sultanı kimdir? İbn Cezerî'nin *el-Elğâzü'l-Cezeriyye* isimli eseri tanıtılırken “kıraate dair müşkil meseleleri ele aldığı kırk üç beyitlik eserdir.” ibaresinde bu müşkil meselelerin mahiyetine ilişkin tek cümle ile bile olsa kısa bir bilgi verilmesi, okuyucu için daha verimli olabilir kanısındayız. Bununla birlikte tebliğin geneline baktığımızda üslubun gayet sade ve anlaşılabilir olduğunu müşahede ediyoruz.

Muhteva: Çalışmada İbn Cezerî'nin XV. yüzyıldaki etkisi, sebep-sonuç ilişkisi bağlamında biraz daha fazla işlenmesi tebliğin çok daha akademik ve bilimsel olmasına katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak düşündüğümüz etkilenme hakikati, çeşitli yönleriyle güzel bir şekilde işlenmiş olmakla birlikte, bu etkilenmenin sebepleri ve hangi yönleriyle olduğu konusu yeterince işlenmemiştir. Okuyucu İbn Cezerî'ye olan yoğun ilgiyi kolayca anlayabilmekte; ancak bu ilginin ve etkilenmelerin sebeplerine ilişkin yeterince fikir edinememektedir. Yani İbn Cezerî'nin bu kadar rağbet görmesi; kendinden önceki bilgileri, kıraat ve rivayetleri derleyip toplamasıyla mı ilgili, sistematize etmesiyle mi ilgili yoksa sadece Kıraat-ı Seb'ayı Kıraat-ı 'Aşera şeklinde genişletip çok daha geniş bir coğrafyada yaygınlaştırmasıyla mı ilgilidir? Öte yandan Endülüs'ün o dönemde artık bir işgal ve çöküş sürecine girmiş olmasının bir tesiri var mıdır? Nitekim İbn Cezerî'nin yaşadığı dönemde, Kıraat ilminin doğudan ziyade Endülüs coğrafyasında daha ciddi tezahürlerini görebilmekteyiz. Etkinin sebep ve keyfiyetine ilişkin biraz daha bilgi verilmesi çalışmanın daha nitelikli olmasını sağlayacaktır. Örneğin; İbn Cezerî'nin kırktan fazla hocadan ders alması, 36 ana kaynak olmak üzere 100 civarında kaynaktan istifade etmesi, isnâd sistemini dinin bir rüknü olarak görmesi ki, bu sebeple hem

en-Neşr hem de *Câmiu'l-Esânîd* isimli eserinde detaylı bir şekilde isnatlara yer vermesi, Kıraat-ı Seb'anın Kıraat-ı 'Aşera şeklinde tedrisatının çok daha geniş ölçüde kabul görüp yayılması ve bunu o dönemde en yaygın eğitim metodu olarak uygulanan manzum biçimde yazarak kolaylaştırması, dolayısıyla Kıraat tedrisinde seksen tarik üzerinden yeni bir sistem kurması, yüzlerce eser bırakmış olması ve buna binaen ilmi usullere göre yazılmış büyük bir literatürün oluşmasına katkı sağlaması, ilmi seyahatleri ve bu seyahatlerde yüzlerce öğrenci yetiştirmesi, oğlunun da Kıraat ilmine ilgisi sebebiyle İbn Cezerî'nin eserlerine şerh ve hâşiyeler yazarak katkı sağlaması, döneminin üst düzey idarecileriyle yakınlığının olması vb. sebepler, çalışmanın Roma rakamıyla üçüncü başlığı olan "İbnü'l-Cezerî'nin Etkisi" kısmında bir giriş olarak kısaca ama topluca verilmesi, okuyucu üzerinde onun etkisine dair daha güçlü bir iz bırakabilirdi. Fakat bütün bu sebepler arasında en temel sebebin ne olduğuna ilişkin bir değerlendirme yapılmış olsaydı, kanaatimizce tebliği çok daha bilimsel ve akademik bir hale getirirdi.

İbn Cezerî'nin Kıraat Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar başlığı altında üçüncü eser olarak zikredilen *ed-Dürre* isimli eserin şerhlerine girilmeden önce bu eserle ilgili verilmiş bilgiler kanaatimizce oldukça önemli somut bilgi ve tespitlerdir. Bu kısımda *ed-Dürre* ve *et-Tahbîr* isimli eserlerle "önemli bir aşama kat edildiği, kıraat eğitiminde günümüze dek sürecek olan onlu sistemin de temellerinin atıldığı" konusuna ilişkin açıklamalar çalışmayı değerli kılan hususlar arasında yer almaktadır.

Aynı başlık altında beşinci eser olarak sıralanan *Nihâyetü'l-Berere* isimli eserin Molla Gürânî'ye ait şerhi ile ilgili yine önemli tespitler yer almaktadır. Tebliğde verilen bilgiye göre Molla Gürânî, *Gâyetü'l-Emânî* adlı tefsirinde kıraat rivayetlerine yer verdiği halde İbn Cezerî ve eserlerine atıfta bulunmamıştır. Buna rağmen Gürânî, vefatından üç yıl önce *Keşfü'l-Esrâr* isimli eseriyle İbn Cezerî'nin mezkûr kitabına şerh yazmıştır. Kadir Taşpınar Hocamız bu durumu muhtemel gerekçeleriyle izah edip İbn Cezerî ve eserlerinin süreç içerisinde Gürânî'nin iki farklı çalışması üzerindeki etkisini güzel bir şekilde ortaya koymuştur. Biz bu değerlendirmeleri de çalışmayı kıymetli kılan orijinal tespitler olarak görmekteyiz. Bununla beraber Molla Gürânî'nin, yazmış olduğu şerhte İbn Cezerî'nin eserinin ismini zikretmemesi hatta farklı bir eser ismi kullanmasını dikkat çekici olarak bulan tebliğ sahibi, bu durumu izaha muhtaç bırakmıştır.

Müellifin de ifade ettiği gibi bu sahada çalışanlar için vazgeçilemez bir kaynak olan Suyûtî'nin *el-İtkân* isimli eserindeki İbn Cezerî'den alıntılar, tebliğde konularına göre sıralanarak dipnotlarda gösterilmiş ancak hiçbir şekilde bu iktibasların keyfiyetine dair bir

değerlendirme yapılmamıştır. 34 yerde geçen söz konusu iktibaslara yönelik en azından birkaç örnek vermek suretiyle bunların mahiyet ve keyfiyetine ilişkin bilgi verilmesi; varsa, İbn Cezerî'ye ait orijinal yaklaşımların tebliğ metninde kısaca ifade edilmesi, okuyucunun zihninde İbn Cezerî'nin sonraki döneme etkisi bağlamında çok daha ciddi bir izlenim bırakmış olacaktır.

SONUÇ: Netice olarak “XV. yüzyılda Kıraat İlminde İbn Cezerî Etkisi” başlıklı bu çalışma; gayet sade, akıcı ve anlaşılabilir bir üslupla yazıldığı için istifade edilebilir ve başarılı bir tebliğ olmakla beraber; sebep ve gerekçeleriyle birlikte ve ihtiva ettiği konulara dair bazı örneklerle desteklenmesi halinde, çok daha nitelikli, bilimsel ve akademik bir çalışma olacağı kanaatindeyiz. Merhum İbn Cezerî Hazretlerini anmaya, anlamaya ve anlatmaya çalıştığımız bu Sempozyumun hayırlara vesile olması temennisiyle başta tebliğ sahibi Dr. Öğretim Üyesi Kadir Taşpınar Beyefendiye ve beni sabırla dinlediğiniz için sizlere tekrar çok teşekkür ediyor saygılar sunuyorum.